

СОЗДАВАЊЕ НА „МАКЕДОНСКАТА ВОЈСКА“¹⁾

Секоја, револуција, како што е познато, го има за цел уривањето на старата власт и создавање на нова револуционерна власт. Така било и во текот на Народноослободителната војна и револуцијата во Југославија. Народното востание под раководството на КПЈ како основна стратегиска концепција го имаше за цел ослободување на земјата од окупаторот, а паралелно со тоа и разбивање на окупаторската, но и остатоците од буржоаската власт — за да се создаде нова револуционерна народна власт. За македонскиот народ НОБ и револуцијата имаа уште една цел — а, имено, борба за национално ослободување и државна независност — цел за која македонскиот народ со дцении водел борба на полето на културата и просветата, а паралелно со тоа дигал и вооружени востанија.²⁾

¹⁾ Во текот на Народноослободителната војна и револуцијата во Македонија се формирани воени единици во јачина од една армија, кои беа под непосредна команда на Главниот штаб во Македонија. Овие единици беа составен дел на Народно-ослободителната војска на Југославија, а со тоа и под командата на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ. Меѓутоа, кај народот и во некои документи се именувани со името „Македонска војска“ како одраз на желбите на народот и реалната политика на КПЈ — за национално ослободување и самостојност на македонскиот народ. Така, во прогласот на ПК КПЈ за Македонија од 15. II. 1943 година стои: „Создавајте ја својата македонска народноослободителна војска“ (Историјски архив КПЈ, Београд 1951, стр. 195), или во прогласот на ЦК КПЈ од јуни 1943 година каде стои: „Создавајте ја македонската народноослободителна војска“ (исто, стр. 226—227), „Народот — селаните, работниците, граѓаните, младина, обединети во народно ослободителниот фронт и во своја македонска народноослободителна војска...“, се истакнува во прогласот на Поверенството на ЦК КПМ од август 1943 година (Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, Војноисторијски институт — ВИИ, Београд, том VII, књ. 1, док. 98, стр. 350; док. 108, стр. 383; док. 117, стр. 403; док. 119, стр. 406 и др).

²⁾ Посебно се познати: Разловечкото востание од 1876 година, Кресненското востание од 1878 година, како и ширум познатото Илинденско востание од 1903 година. Потоа многубројни се борбите на четите на револуционерната организација на македонскиот народ — позната под името ВМРО.

Во условите на Втората светска војна ЦК КПЈ, на чие чело се наоѓаше Јосип Броз-Тито, поаѓајќи на востание со доволно јасна концепција, е ангажиран во три основни правци:

1) Во борбата против окупаторот да се соберат сите прогресивни сили, сите родољуби без оглед на политичките и верските убедувања.³⁾

2) Да се создаваат партизански одреди, чии единици би прераснале во армија, која ќе ја извојува слободата.⁴⁾

3) Од првите денови на востанието да се создаваат такви органи на борба, кои ќе прераснуваат во органи на револуционерната власт, нужни и неминовни за изградба на народната војска — за нејзино оспособување да извојува конечна победа над окупаторот.⁵⁾

Централниот комитет на КПЈ за ваквата концепција на развојот на востанието во Југославија наоѓал потпорка во револуционерните искуства на народите на Југославија, но и во искуството на Октомвриската револуција и теоретските поставки на Маркс, Енгелс и Ленин. Ленин, како што е познато, во сите zgodни случаи ја истакнувал нужноста за создавање армија, начинот на нејзиното создавање, нејзиниот карактер и сл.,⁶⁾ што заслужува посебна анализа при едно паралелно проучување на револуцијата. Така, како пример, да истакнеме дека на 23 февруари 1918 година на заседанието на болшевичката фракција и „левите“ есери свикано поради разгледувањето на новите германски услови за мир, Ленин изјавил: „... ќе создадеме силна армија за заштита на својата Револуција.“⁷⁾ Оваа Ленинова мисла укажува на неговото длабоко познавање дека карактерот на Октомвриската револуција ќе предизвика силен отпор на реакционерните сили не само во Русија туку и во целиот свет, па поради ова требало да се преземат мерки за одбрана на Револуцијата.

Принципите поставени за создавање на партизанските одреди во Југославија а во текот на револуцијата и изградба на армија, се применувани во согласност со конкретните услови и на создавањето на партизанските одреди и воените единици — како дел од Народноослободителната војска на Југославија — и во развојот на востанието

³⁾ „Зашто се народни партизани боре“ (Билтен бр. 2, 19. VIII. 1941; Зборник ВИИ Београд, том III, књ. 1, стр. 21—21); „Статус пролетерских бригада“ (исто, стр. 134, 235); „НОБ и организациона питања наше партије (Јосип Броз-Тито, Стварање и развој југословенске армије, Београд 1949, стр. 24); „Задатак народноослободилачких партизанских одреда“ (исто, стр. 53).

⁴⁾ „Зашто се народни партизани боре“ (Јосип Броз-Тито, Стварање и развој југословенске армије, Београд 1949, стр. 57); „Говор на смотри Четврте крајишке дивизије“ (исто, стр. 206).

⁵⁾ Војно саветовање у Столицима (исто, стр. 72 и 73).

⁶⁾ В. И. Ленин, Сочинения, изд. 4, 1950, Государственное издательство политической литературы, том 27, стр. 23, 36, 54; том 27, стр. 23; том 16, стр. 18; том 24, стр. 47 и др.

⁷⁾ Исто, том 27, стр. 23.

во Македонија, бидејќи истото претставуваше составен дел на востанието на југословенските народи.

Во Македонија, долгогодишното дејствување на четите на македонската народна револуционерна организација и во Илинденското востание имале големо влијание на свеста на народот во поглед на организацијата и развојот на револуционерната борба.⁸⁾ На, сосем, е придодно што тоа имало свој одраз и на самата организација на партизанските одреди во текот на револуцијата, а посебно во 1941—1942 година.

Револуционерното искуство од блиското минато и постојаното истакнување на паролите во текот на НОБ дека партизанските чети се почеток за создавање на армија, која ќе ја „извојува и осигура полната слобода“ на македонскиот народ,⁹⁾ ги потсетувало сите генерации и на искуствата од Илинденското востание. Ова искуство потсетувало на фактот дека тогаш — во Илинденското востание — востаниците немале јасна претстава за значењето на единствена воена организација под командата на еден штаб, исто така немале јасна концепција и за создавање крупни воени единици — армија — кои би можеле воените дејствувања да ги пренесуваат од еден простор на друг и со тоа да влијаат на револуционерноста на масите. Потоа ги потсетувало на недостатокот на таква воена револуционерна организација, која би обезбедила долготрајност на востанието, како еден од условите да се истошти поробувачот, што е истовремено и услов за добивање време и создавање објективни можности за вклучување во вооружената борба на целиот народ. Овие елементи на револуцијата: целосното вклучување на народот, создавањето на армија и долготрајноста на револуционерните борби, во практиката секогаш претставувале основен услов за успех на секое востание.¹⁰⁾

⁸⁾ Формирана во 1893 година како Внатрешна македонска револуционерна организација — скратено ВМРО, по Првата светска војна се јавува под името Обединета ВМРО. Подоцна ова име го употребувале и реакционерните сили во служба на бугарскиот двор.

⁹⁾ Во прогласот на ПК КПЈ за Македонија од 15. II. 1943 година стои: „Одете во Народноослободителните партизански чети, создавајте нови чети, создавајте своја македонска народноослободителна војска со помош на која ќе извојувате и осигурате полна слобода на својот народ“ (Историјски архив, том VII, стр. 195). Слично се истакнува и во прогласот до борците на општо-народниот македонски фронт од 23. XI. 1942 година, каде помеѓу другото стои: „Тие чети (се мисли на партизанските — М. А.) се народна војска во Македонија со која рамо до рамо со братската партизанска доброволна војска во Југославија... ќе ја извојувате слободата на Македонија“ (Историјски архив, Београд 1951, том VII, стр. 161).

¹⁰⁾ Само еден поглед на востанијата кои завршиле со успех укажува на нивната долготрајност, како еден од условите за победа, на пример, Француската револуција, Првото и Второто српско востание, Октомвриската револуција, од првиот акт до разбивањето на интервенцијата и реакцијата и стабилизацијата на Советската република, НОБ — на народите на Југославија, Ослободителната војна во Алжир, Виетнам и др.

Се разбира, од одредените концепции, кои во текот на нивното реализирање се развивале и усоврщувале до потполниот развој на востанието, во кое народот во целина ќе земе учество и ќе се дојде до состојбата „вооружен народ“, морало да помине извесно време, морале масите во потполност да се убедат во целите и задачите на востанието, да ја сфатат политичката концепција на понатамошниот развој на општеството. На овие факти обрнал внимание врховниот командант на НОБ и ПО на Југославија Јосип Броз-Тито, што повеќе пати го истакнувал а посебно го изразил со зборовите: „Зошто на КПЈ ѝ тргнало од рака да организира партизанско движење, да дигне народно востание, да создаде во процесот на тоа востание народна армија... Се разбира, тука голема улога одиграла правилната линија на Партијата по прашањето за одбраната на земјата...“¹¹⁾ И на друго место тој констатирал: „Комунистичката партија на Југославија постигнала поради тоа неограничена доверба... што уште за време на војната покажала дека нејзините зборови не се разидуваат со делата“.¹²⁾

За вклучување на македонскиот народ во вооружената борба, со оглед на неговото животно искуство и кај кого разните режими на поробувачите и разните политички партии создале одреден степен на недоверба, претходно јасно требало да бидат одредени целите на борбата. Народот морал да ги сфати целите на борбата, и да се увери која политичка групација или партија е на чело на НОБ, потоа, да ги согледа перспективите од борбата и своето место по извојувањето на победата над окупаторот, проблем во помал или поголем степен од значење за сите народи на Југославија. Мораме јасно да истакнеме дека народите на Југославија, а најмалку македонскиот, не би тргнале во борба за обнова на стара Југославија.¹³⁾ Но исто така треба да се подвлече дека народот не ја прифатил наметнатата состојба со германско-бугарско-италијанската окупација.¹⁴⁾

Самиот факт дека Комунистичката партија на Југославија се појавила како организатор на востанието му била гаранција на македонскиот народ, зашто таа и дотогаш водела борба за при-

11) Јосип Броз-Тито, Стварање и развој југословенске армије, Београд 1949, стр. 24—25.

12) Исто, стр. 31.

13) На македонскиот народ во стара Југославија не му се признавала националноста, бил подвргнат на денационализација, потполно обесправен и сл., како и на оние Македонци кои се нашле во составот на Бугарија и Грција.

14) Доказ за ова се неуспесите на четниците на Дража Михајловиќ за да создадат своја контрареволуционерна организација, како што и окупаторите не успеале да создадат контрареволуционерни единици од редовите на македонскиот народ. (Поопширно М. Апостолски: Завршне операције за ослобођење Македоније, Београд 1953; Некои особености на НОБ и револуцијата во Македонија, „Пристапни предавања, прилози и библиографија на првите членови на Македонската академија на науките и уметностите“, Скопје 1969.)

знавање на неговата националност.¹⁵⁾ Меѓутоа, и таа морала јасно да истапи со целите на востанието, со идното место на македонскиот народ во политичкиот состав на југословенските, па и балканските народи. Комунистичката партија и сите раководства на востанието за да се постигне полната доверба на народот во правилноста на одредените стратегиски цели на востанието, морале често да истапуваат и да ги објаснуваат истите во прогласите, писмата или написите во поедини весници, кои ги издавале партиските организации и другите органи на борбата. Веќе во првите денови на востанието основните стратегиски цели морале да бидат јасно објавени. Во таа смисла ЦК КПЈ по случај нападот на Германија на Советскиот сојуз, во прогласот објавен истиот ден, истакнал дека борбата на советските народи не се води само за одбрана на првата земја на социјализмот туку дека е тоа борба за конечно социјално и национално ослободување на целото човештво, подвлекувајќи дека таа борба е едновремено и борба на југословенските народи.¹⁶⁾ Овој проглас, поврзувајќи ја борбата на југословенските народи со борбата на народите на Советскиот Сојуз, изедначувајќи ги стратегиските цели на востанието на народите на Југославија со целите на одбраната на првата социјалистичка земја — Советскиот Сојуз, е од големо значење. Со него едновремено се потврдувала и дотогашната политичка концепција на КПЈ, за национално и социјално ослободување на народите на Југославија. Со овој проглас се отворила перспектива на национално поробените и угнетените народи за национално ослободување — поврзано со социјалното ослободување. Вака одредена основната стратегиска цел на востанието, за македонскиот народ била од огромно значење, а за партиската организација и органите на борбата јасен курс на нивната активност. Исто така и во прогласот на ПК КПЈ за Македонија, објавен по повод нападот на Германија на Советскиот Сојуз, борбата на македонскиот народ се поврзува со борбата на Советскиот Сојуз. Во него, навистина, целите на борбата не се јасно поставени како во прогласот на ЦК КПЈ, но сепак се подвлекува дека борбата на македонскиот народ е „борба за слобода, за правда и рамноправност“.¹⁷⁾ Меѓутоа, весникот „Дедо Иван“, орган на кумановската партиска организација, во првите денови на востанието, многу јасно ги изнесол стратегиските цели на востанието на македонскиот народ, кога истакнува: „И селанецот и граѓанинот, се ставаат во служба за создавањето на слободна Македонија — за создавањето на таква македонска држава која на секој граѓанин ќе му ги гарантира сите

15) На изборите во 1920 година македонскиот народ покажал голема доверба во Комунистичката партија (поопширно: М. Апостолски, По повод 25-годишнината од формирањето на КПМ, Погледи, 1—2, стр. 195—207, Скопје 1968).

16) Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1, док. 1, стр. 6.

17) Исто, док. 2, стр. 12.

политички права и слободен и економски и културен развиток... Во таа тешка борба македонскиот народ се потпираше само на своите сопствени сили; соработувал со оние движења и народи кои на македонскиот народ му го признавале правото на слобода и живот — со Шиптарите, Турците, Власите и др.¹⁸⁾ На крајот, се подвлекува дека и поранешните генерации се бореле за слободна Македонија и дека сегашната борба се води „за слобода и самоопределување на сите народи“.¹⁹⁾

Сосем е природно, за да се вклучи целиот народ во вооружено востание, овие основни цели на националното и социјалното ослободување, морале да бидат тема на перманентна работа во народот, морале во секоја згодна прилика да се истакнуваат, но и со дела да се потврдуваат²⁰⁾

Секако, дека еден од првите и многу значајни акти со кои се потврдуваат истакнатите цели на револуцијата, е создавањето на националните главни штабови.²¹⁾ Главните штабови се создадени за покраините кои денес во СФРЈ претставуваат републики и автономни области. Веќе со овој факт можело да се насети федеративното уредување на нова Југославија. Ова е, секако, значаен фактор што Главниот штаб на Македонија²²⁾ во очите на народот претставувал одредена гаранција дека борбата се води за реализирање на поставените цели. Главниот штаб на Македонија, решавајќи ги во текот на востанието покрај воените и низа политички проблеми, стекнал голем авторитет, кој посебно се огледа и во изнесување (објаснување) во Манифестот на Главниот штаб²³⁾ (1943) местото и положбата на македонскиот народ во нова Југославија и во однос на балканските народи.

18) Исто, док. 10, стр. 29.

19) Исто, стр. 33. Изразито јасната концепција на стратегиските цели во листот „Дедо Иван“ се резултат на гледањето и политиката на ЦК КПЈ по националното прашање на македонскиот народ, потоа воспитувањето на членовите за самоиницијативна работа. Истовремено од изнесеното се гледа и познавањето на револуционерното минато на македонскиот народ.

20) На априлскиот состанок на ЦК КПЈ во 1941 година во заклучоците помеѓу другото стои: „...задачата на македонските комунисти е да ги собираат народните маси во борбата против насилното припојување и делење на Македонија, а за слободно национално определување на македонскиот народ и за негова национална независност“, Зборник ВИИ Београд, том II, кн. 2, стр. 17; том II, кн. 1, стр. 134—135; том II, кн. 3 стр. 200—201 (од март 1942 година, Историјски архив Београд 1951, том VII, стр. 130; исто, стр. 130; исто, стр. 157. (Има многу документи кои ја поттикнуваат или потврдуваат мислата дека македонскиот народ заедно со другите југословенски народи се бори за национално и социјално ослободување. Овде наведовме само неколку).

21) Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1, док. 12, стр. 41.

22) Полн назив на печатот: Главен штаб на НОВ и ПО на Македонија. Печатот кој го употребувал командантот на Главниот штаб се наоѓа во Историскиот музеј во Скопје.

23) АСНОМ — Зборник на документи..., стр. 68—74, Скопје 1964.

Следниот чекор на ЦК КПЈ во овој правец е одлуката за создавање на национална Комунистичка партија на Македонија во состав на Комунистичката партија на Југославија,²⁴⁾ сторен како резултат на политиката на КПЈ по националното прашање, што започна да се спроведува од 1934 година со создавањето на националните Комунистички партии на Словенија и Хрватска. Секако, дека најзначаен акт во овој поглед се одлуките на Второто заседание на АВНОЈ во Јајце од 29 ноември 1943 година кога е истакнат принципот за федеративно уредување на Југославија, а Македонија призната како рамноправен член на нова федеративна Југославија.²⁵⁾ Од бројните акти да споменеме уште еден, кој се надоврзува на одлуката во Јајце. Тоа е Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) од 2 август 1944 година, кога 116 претставници на македонскиот народ од цела Македонија, како резултат на неговата борба, ја потврдиле државноста на Македонија и нејзините суверени права.²⁶⁾

Сите овие акти имале одредено влијание на македонскиот народ и народностите за нивно вклучување во борбата, а со тоа и соодветно влијание и на создавањето и борбената активност на партизанските одреди и воените единици воопшто во Југославија, но конкретно и во Македонија, што овозможило создавање на „Македонската војска“ како што народот ги викаше тогаш и своите воени и партизански единици ги опевал.

Поаѓајќи од изнесените концепции на стратегиските цели на востанието, Партијата во Македонија, по расчистувањето на односите со тогашниот секретар на ПК и односите со БРП (к) по проблемите околу нејзиното мешање во востанието на македонскиот народ,²⁷⁾ (кај некои партиски организации на теренот и порано),²⁸⁾ —

²⁴⁾ Засега не располагаме со документите за актот на формирањето на КП на Македонија, меѓутоа од мај 1943 година сите документи на партиската организација на Македонија се издаваат од страна на ЦК КПМ. Засега прв познат документ на ЦК КПМ е записникот од неговиот втор состанок (Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945, Скопје 1968, том I, кн. 2, стр. 120—125).

²⁵⁾ Друго заседание АВНОЈ-а 1943—1953, Београд, Култура, одлуките на стр. 13 и 21.

²⁶⁾ АСНОМ, Зборник на документи и... Скопје, 1964: Решение на АСНОМ како врховно законодателно и исполнително народно претставително тело и највисок орган на државната власт на демократска Македонија, стр. 235—238; Декларација на АСНОМ за основните права на граѓанинот на демократска Македонија, стр. 239—240, Решение на АСНОМ за воведување на македонскиот јазик, како службен јазик во Македонската држава, стр. 241.

²⁷⁾ Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1, док. 3, стр. 13—15; док. 4, стр. 15; док. 5, стр. 16—17; док. 6, стр. 17—21; док. 7, стр. 22; док. 8, стр. 23—25; док. 9, стр. 25—28.

²⁸⁾ 11 октомври 1941 година е прогласен за ден на почетокот на вооруженото востание во Македонија со нападот на Прилеп. Меѓутоа, и пред тоа во јули, август и септември има повеќе вооружени акции, како, на пример, уништување на еден авион на скопскиот аеродром, диверзии во

отпочнува со создавањето на разновидни органи па борба, кои ја имале основната задача: извршување на подготовките за организирање на партизански одреди и обезбедување на нивното дејствување. Најзначајни чекори за извршувањето на оваа задача е организирањето на Главниот штаб на Македонија и голем број, скоро во сите градови, на месни воени штабови,²⁹⁾ а во некои села во рамките на партиските организации биле создадени воени комисији.

Воените штабови, како и сите други органи на борбата, ја забрзале дотогашната работа на организирањето на отпорот спрема окупаторот, ги подзасилиле диверзантските акции, кои се јавуваат веќе од месец јули.³⁰⁾ Најтешка задача била да се спречи влијанието на перфидните пропаганди на германскиот, италијанскиот и бугарскиот окупатор, кои со голема пропагандна машина трубеле дека македонскиот и албанскиот народ се ослободиле од велико-српското ропство. Политичката борба на Партијата за разобличување на поробувачкиот лик на окупаторските власти, пропратена истовремено со акции за да го принуди окупаторот да ги разоткрие своите поробувачки планови, --- во текот на 1941 и 1942 година била многу остра. Таа се огледа не само во бројните судири на партизанските одреди со окупаторската војска и полицијата туку и во многу обемни и разновидни форми на отпор (саботажи, штрајкови, демонстрации, одбивање на учењето на бугарскиот јазик по училиштата и др.), што народот секојдневно го пружал на окупаторите. На ова окупаторите одговорале со разни мерки на репресалии и со суров терор, масовни апсења и убиства, смртни пресуди, интернирања и др.

Појавата на првите партизански одреди во Македонија била манифестација на македонскиот народ дека новите господари (Германците, Италијанците и Бугарите) не ги признава и дека по патот на своите претци ја продолжува борбата за национално и социјално ослободување. Во есента 1941 година се организирани и дејствуваат три партизански одреди.³¹⁾ Истовремено, скоро во сите градови и краеве се прават големи напори да се создадат партизански одреди.

Окупаторите презеле многубројни политички, економски и воени мерки да ги уништат партизанските одреди и да ја спречат појавата на нови одреди. За оваа цел се ангажирани повеќе илјади бугарски и италијански полицајци и три бугарски и една италијан-

рудникот Радуша поради снабдувањето со експлозив, судир со бугарската стража на тунелот Богомила и др. (М. Апостолски: Ослободителната војна на македонскиот народ, Скопје 1965, стр. 28; Историја на македонскиот народ кн. III, стр. 308, 309, 310).

²⁹⁾ НОВ на Македонија, Скопје 1964, карта на стр. 43 и Историја на македонскиот народ, книга III, стр. 309.

³⁰⁾ Историја на македонскиот народ, книга III, Скопје 1969, стр. 308, 309, 310.

³¹⁾ Исто, стр. 310.

ска дивизија. Првите партизански одреди биле разбиени и уништени, меѓутоа, развојот на настаните ни покажува дека тоа биле само тактички неуспеси во партизанското движење, зашто во текот на 1942 година се создаваат девст партизански одреди,³²⁾ кои со своите дејствувања ја опфаќаат цела Македонија. Паралелно со дејството на партизанските одреди, среќаваме масовен отпор во многу различни форми,³³⁾ што потврдува дека народот ја прифатил политиката на Партијата со вооружени и други форми на отпор против окупаторот да се дигне на востание за ослободување. Борбите во текот на 1942 година се многу значајни. Прилепскиот и Велешкиот партизански одред неколку месеци владееле со територијата јужно од Скопје до Велес и Прилеп, додека Битолско-преспанскиот одред завладеал со територијата во реонот на Преспанското Езеро. Тие практично биле слободни територии.³⁴⁾ Бугарскиот окупатор во есента 1942 година презел посебна офанзива во која ангажирал две дивизии (14 и 15) и голем полициски апарат, засилен со нови единици од Бугарија. Во овие борби партизанските одреди претрпеле прилично загуби, особено Велешкиот и Прилепскиот кои биле присилени привремено да ги напуштат реоните на своите дејствувања и да преминат во Западна и Егејска Македонија. Окупаторите и во 1942 година забележале само некои тактички успеси, додека на стратегиско-оперативниот план движењето на отпорот на македонскиот народ во 1942 година бележи полна политичка победа. Бугарскиот окупатор во овие борби не успеал да најде никаква поткрепа во народот, останал потполно изолиран и можел да се потпре исклучиво на својот апарат (чиновници и наставен кадар), на полицијата и војската, на онаа сила која ја донел од Бугарија. Политичката победа над окупаторот извојувана во текот на 1942 година била од посебно значење. Великобугарската пропаганда која со децении трубела дека Македонците се Бугари, била разбиена, а се покажало

³²⁾ Во текот на 1942 година во Македонија дејствувале следните партизански одреди: 1. Крушевски „Питу Гули“; 2. Прилепски; 3. Велешки; 4. „Горче Петров“; 5. „Јане Сандански“; 6. Битолски — подоцна Битолско-прилепскиот „Даме Груев“; 7. Скопски; 8. Мавровски; 9. Шарпланински. (М. Апостолски: Ослободителната војна на македонскиот народ, стр. 33—38.) Податоци за акциите на партизанските одреди се наоѓаат во документите во Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1, док. 28, стр. 96—99; док. 34, стр. 115—117; док. 38, стр. 132—135; док. 39, стр. 135—139; док. 40, стр. 139; док. 51, стр. 167—168 и др.

³³⁾ Многу широко биле развиени разни форми на отпор, како, на пример, разни видови саботажи на работните места, протест на жените, штрајкови во училиштата, откажување на учењето на бугарскиот јазик итн. (Историја на македонскиот народ, кн. III, стр. 305, 308, 309).

³⁴⁾ Извештај бугарског среског полициског начелника у Велесу од сеп. 1942 — Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1 док. 149, стр. 491—497. Симпозиум во Т. Велес во 1968 година излагање на д-р Растислав Терзиевски — Материјал — во печат, посебно писмо на бугарскиот училишен инспектор на Велес, бр. 1757 од 5. X. 1943 и бр. 29 од 26. XI. 1942, на учителот од село Чашка, бр. 10 од 24. XI. 1942 година,

обратно, дека кај целиот македонски народ дошол до израз националниот момент, па тргнал во борба за национално ослободување свесен дека под раководството на политичката сила која го води востанието (КПЈ), дека едновременно води борба и за социјално ослободување. Овој момент на извојуваната предимност во политичката борба против бугарскиот окупатор, извојувана во 1942 година, доаѓа до израз во 1943 година кога востанието има масовен карактер. Меѓутоа, мораме да нагласиме дека ова довело и до фактот, што борбите биле многу жестоки, а окупаторите сè повеќе го засилувале теророт над населението.

Во текот на 1943 и 1944 година востанието е масовно, целиот народ, во правата смисла на зборот зема учество во борбите против окупаторите. Во пролетта 1943 година се создаваат нови одреди, кои преку бројните борби брзо нараснуваат. Веќе на 18 август 1943 година во Западна Македонија е формирана првата воена единица — првиот баталјон „Мирче Ацев“,³⁵⁾ а набрзо низ цела Македонија се формираат нови баталјони, кои организирани во групи баталјони водат долготрајна борба со Германците и Бугарите за заштита на слободните територии во Западна Македонија и во реонот на планината Кожуф, но и за создавање на нови.³⁶⁾

Приливот на нови борци нагло расте, а баталјоните преку борбите организационо и војнички се зацврстуваат што овозможува на 11 ноември 1943 година да се формира Првата македонско-косовска бригада, на 20 декември Втората македонска бригада, а на 22 декември е формирана посебна т.н. Трета група баталјони, која послужила како јадро за формирање на Третата македонска бригада (26. II. 1944).³⁷⁾

Овие две бригади и Третата група баталјони како оперативна група на Главниот штаб и бројните баталјони по оперативните зони, во текот на зимата во 1943/1944 година извеле многу значајни операции потврдувајќи ја со тоа својата борбена вредност, манифестирајќи при тоа многу значајни оперативно-маневарски способности. Овие квалитети на воените единици особено дојдоа до израз во одбраната на слободната територија во Западна Македонија, во операциите во реоните на Кожуф—Тиквеш, Караџова и Гевгелија, како и во познатиот Февруарски поход.³⁸⁾

³⁵⁾ Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 1, док. 104, стр. 368.

³⁶⁾ Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 2, док. 40, стр. 89—90; док. 45, стр. 97—98; док. 58, стр. 127—131; док. 70, стр. 180—183, док. 72, стр. 189—190; док. 74, стр. 191—196; док. 77, стр. 208—210; док. 98, стр. 239—243; док. 107, стр. 305—311; Исто, кн. 3, док. 4, стр. 16—17; док. 5, стр. 17—24; док. 10, стр. 33—36 и др.

³⁷⁾ Зборник ВИИ, Београд, том VII, кн. 2, док. 78, стр. 210—212; док. 24, стр. 73—77.

³⁸⁾ Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 3, док. 17, стр. 52—55; док. 104, стр. 294—297; кн. 3, док. 19, стр. 59—60.

Развојот на востанието во 1943 година укажува на целосната ориентација на народот кон вооружена борба, како највисока форма на отпорот против окупаторот, да ја извојува својата слобода, што се манифестира во перманентниот прилив на нови борци.

Во ваква ситуација на подем на востанието, Партијата можела да ја засили својата работа и на развивањето на пролетерскиот интернационализам и, во границите и во условите кои владееле во Македонија, на дело да го сироведува. Во оваа цел се засилени мерките за создавање на единици од другите народности, во прв ред од оние кои живеат во Македонија но и од другите народи во Југославија, од кои поединци или групи со совпаѓањето на околностите се нашле во Македонија. Партијата не само што создала единици од другите народи. Таа преку политичка работа обезбедила народот да ги прифаќа тие единици како свои и во нив да гледа борци против фашизмот, борци за слобода на својот и македонскиот народ.

Во прв ред треба да го истакнеме формирањето на албанските единици во Западна Македонија. Макар што Албанци имало во сите раководства и единици, сепак создавањето и на посебните албански единици, како што биле Кичевско-шиптарскиот баталјон и Дебарско-младинскиот баталјон составен од Албанци и Македонци од Дебар формирани во 1943 година, потоа 4 шиптарска бригада формирана во 1944 година или 7 шиптарска бригада формирана во јануари 1945 година, — имало големо политичко значење за правилната ориентација на албанската народност во Македонија.³⁹⁾

На територијата на Македонија од зотворениците во Албанија и дел од Шарскиот партизански одред формирани се два косовска баталјона — потоа, веќе споменатата, I Македонско-косовска бригада и Првата косовска бригада формирана 1944 година.⁴⁰⁾ Меѓутоа, покрај формирањето на косовските единици, нужно е да истакнеме дека на териториите на Јужна Србија, Косово и Македонија дејствувале и македонските и српските и косовските единици, а народот никаде не правел никакви разлики — сфатил дека востанието е југословенско — единствено и дека сите тие единици се единствени — југословенски.

Во Македонија имало формирано ослободителни единици и од други народи. Така во составот на I Македонско-косовска бригада постоела Словенечка чета составена од Словенци, Хрвати и Италијанци. Потоа, во III оперативна зона била формирана Руска чета, а подоцна и Руски баталјон составен од пребеганите заро-

³⁹⁾ Преглед Народноослободилачког рата у Македонији. Београд 1950, стр. 60, 98; Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 2, док. 28, стр. 55; док. 34, стр. 79; док. 70, стр. 183. Терминот „Шиптарски баталјон“, „Шиптарска бригада“ тогаш се употребувал во таква форма, наместо денешното „албански“.

⁴⁰⁾ Преглед Народноослободилачког рата у Македонији, Београд 1950, стр. 51; Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 2, док. 28, стр. 55; док. 70, стр. 183; док. 78, стр. 210.

беници — Руси, како и италијанска чета „Гарибалди“ составена од италијански војници, кои на територијата на Македонија преминале на страната на НОВ на Југославија.

Посебно внимание е посветено на работата меѓу бугарските окупаторски војници, како би ослабел квалитетот на бугарските окупаторски единици, настојувајќи од поединците кои би преминале на страната на НОБ и од заробените војници да се формираат посебни бугарски партизански единици. Иако резултатите на оваа активност, со оглед на вложените напори, не биле големи, сепак од војниците на граничната посада од Коњско кај Гевгелија, кои преминале на страната на единиците на НОВ и ПОЈ и од заробените бугарски војници е организиран баталјонот „Христо Ботев“, кој во почетокот бил во состав на II Македонска бригада, а потоа во Третата група баталјони. Во првите денови на март 1944 година овој баталјон е предаден на Главниот штаб на Бугарија — од кого и од Трнскиот партизански одред е формирана I Софиска бригада, а подоцна се формирани II Софиска бригада, бригадата „Горѓи Димитров“ и др. Ова настојување на Партијата, да се создаде макар и мала бугарска единица, имало за цел кај народот да се одвои бугарскиот окупатор како сојузник на Германците од бугарскиот народ.⁴¹⁾

Во пролетта 1944 година Главниот штаб на Македонија тежиштето на операциите го пренесува во просторот на северниот дел на Македонија и во Јужна Србија, со основна намера од тој простор (Куманово-Крива Паланка-Босилград-Црна Трава-Врање) уште повеќе да се загрози главните објекти на окупаторот: железничката пруга по долината на Морава-Вардар, патот Скопје-Софија; потоа да се обедини дејството на косовските, српските и македонските единици и да се укаже помош во развојот на востанието на Косово. Истовремено се сакало да се прошири и засили помошта на бугарското движење на отпорот, помош која на тој терен од страна на НОБ на Југославија е укажувана уште од 1943 година со формирањето на Трнскиот партизански одред.⁴²⁾ Преминувањето на Главниот штаб на Македонија во текот на Февруарскиот поход на просторот на северниот дел на Македонија и Јужна Србија, наложи да се формира посебен оперативен штаб за српските, косовските и македонските единици за реализирањето на поставените задачи.⁴³⁾ Тоа овозможило побрзо да се формираат и нови единици (6 и 7 Јужно-

⁴¹⁾ Во документите за формирање и дејствување на единиците изнесени во фусногите: 36, 37, 38 — се зборува за сите овие единици. Баталјонот „Христо Ботев“ при формирањето влегол во состав на Втората македонска бригада, а потоа во состав на Третата група баталјони.

⁴²⁾ „О Новој Бугарској“ (Зборник чланака и говора) ВИЗ 1947 — Оружана борба (од книгата на Орлин Василев: Оружани отпор против фашизмот у Бугарској), стр. 42—43; Генерал мајор Славчо Трнски: Прве заједничке борбе бугарских и југословенских партизана, стр. 45—54.

⁴³⁾ М. Апостолски: Февруарски поход, Београд 1963, стр. 172, 174—177.

моравска бригада, Косовскиот одред и др.), потоа веднаш да се засили помошта на бугарското движење на отпорот со формирањето на Првата, нешто подоцна и на Втората Софиска бригада и др. Истовремено со ова операциите добија поголем замав, од кои посебно се значајни нападот на Ристовац, уништувањето на бугарскиот гарнизон во Крива Феја, нападот на Злетовските рудници и др.⁴⁴⁾

Германскиот окупатор во развојот на востанието во Македонија и Србија, заедно со востанието во Грција и Албанија, го согледувал и чувствувал загрозувањето на непосредната позадина на германската армиска група „Е“, која била распоредена на обалата на Егејско Море, како и загрозувањето на комуникациите со кои оваа, преку територијата на Југославија, се поврзувала со Германија. Затоа германските команданти со својот сојузник — бугарскиот окупатор, морале да преземаат повеќе акции и офанзиви како би можеле да владеат со просторот на Македонија, Јужна Србија, Грција и Албанија. Со цел за обезбедувањето на непосредната позадина на армиската група „Е“ и комуникацијата по долината на Вардар и Морава, покрај офанзивите во есента 1943 и во зимата 1943/44 година, е организирана и пролетна офанзива во која бугарскиот окупатор ја ангажирал V армија, која ја држела под окупација Македонија и Јужна Србија, потоа дел од единиците на I и II корпус (од Србија и Грција), дел од I армија од Бугарија, како и дел од германските единици од реонот на Солун. Во офанзивата, која траеше скоро два месеца (од 25 април до 19 јуни 1944), се развиле многубројни борби ширум цела Македонија и Јужна Србија (од Ниш до Солун и од Босилград до Дебар), чии резултати биле полн успех на народно ослободителните единици. Така, по завршувањето на Пролетната офанзива практично, освен градовите, цела Македонија и Јужна Србија станале слободна територија, што овозможило уште поголем размав на востанието, голем прилив на нови борци, формирање на нови единици. Ова пак претставувал посебен прилог кон ослабувањето на бугарската окупаторска армија, односно на Бугарија како сојузник на Германија, чија капитулација под притисокот на Црвената армија настапила два и половина месеца по завршувањето на Пролетната офанзива (9 септември 1944 година).

Во текот на летото 1944 година наглиот прилив на новите борци наложил секојдневно формирање на нови единици, така што во моментот на капитулацијата на царска Бугарија во Македонија имало организирано 12 бригади и една дивизија, а во текот на септември и првите денови на октомври, преку борбите со германските единици, кои вршеле повторна окупација на Македонија, се формирани нови единици. Така, во завршните операции за ослободување на Македонија дејствувале 22 ударни бригади, 4

⁴⁴⁾ Исто, стр. 195—224.

артилериски, една коњичка и една автомобилска бригада. Овие бригади биле оформени во 7 дивизии и 3 корпуси.⁴⁵⁾ Покрај овие била формирана комплетна воена територијална мрежа со 8 командни подрачја и 34 командни места, со посебни единици — во подрачјата со по еден баталјон, а во командните места со по една чета и други помошни единици. Овие единици и организационо и по бројот и по квалитетот израснале во армија — во правата смисла на зборот „Македонска војска“, како што народот ја нарекувал и ја опевал и кога била малубројна во претходните години.

Така, целата територија на Македонија со сите населени места била војнички и политички организирана. Покрај споменатите команди и единици скоро по сите села постоеле партизански стражи и уште 9 партизански одреди.

Со вака војнички организираната територија на Македонија, со развиена мрежа на политичките организации и другите органи на борбата, како и мрежата на НО одбори — на целата територија, со борбите на единиците на „Македонската војска“, бугарскиот окупатор е истеран и се продолжени борбите со германските единици на армиската група „Е“ сè до нивното конечно протерување од Македонија — 19 ноември 1944 година. Во овој временски период, околу три месеци, на целата територија на Македонија се развиле многу жестоки борби, претежно по должината на комуникациите и околу градовите, од кои посебно ги истакнуваме борбите околу Струмица и Прилеп, за ослободувањето на Охрид и Скопје и др. Во сите овие борби покрај оперативните дивизии и корпуси, воено-територијалните команди и единици, практично во многу различни форми учествувало и целокупното население на Македонија. Учеството на народот било и директно во непосредните вооружени борби, кое посебно се пројавило во борбите кај Прилеп, Скопје и др. Но индиректното учество на народот во борбите било огромно и неочекувано, тоа и овозможувало создавање и изградба на партизанските одреди и воените единици — изградба на армијата — „Македонската војска“. Индиректното учество на народот во револуцијата посебно се огледа во снабдувањето на војската со храна, облека, во прифаќањето, негувањето и лечењето на болните и ранетите борци, во чувањето на заплениот материјал, а напредно со ова и во давањето на различен отпор по селата и градовите. Со полното ангажирање и на народот и на воените и партизанските единици во Македонија, како и во цела Југославија, создадена е потполна и права состојба на вооружен народ — кој во општонародното востание насекаде дава отпор на окупаторот.

⁴⁵⁾ Многубројни се документите за формирањето и дејствувањето на единиците во 1944 година, затоа го споменуваме само извештајот на Главниот штаб на Македонија упатен до Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ бр. 32 од 31. X. 1944 год. (Зборник ВИИ Београд, том VII, кн. 4, стр. 214—138) и М. Апостолски: Завршне операции за ослобођење Македоније, Београд 1953 и Скопје 1953 — на македонски јазик.

Партизанските и воените единици создадени низ борбата, со своите дејствувања го мобилизирале целиот народ, кој се нарекувал и се опеал како: „Македонска војска...“⁴⁶⁾ Тие го активирале во борбата против окупаторот и во борбата против домашните реакционерни сили, свесни дека водејќи ја борбата за национално ослободување, истовремено создаваат услови и за социјални промени, т.е. создаваат услови за да се отвори процесот за организирање и изградба на социјалистичкото општествено-политичко уредување на новата државна заедница.

Развојот на воените единици: во 1941 година од 3 партизански одреди до армија во 1944 година, дава и слика на постепениот, со перманентен подем развој на востанието на македонскиот народ, укажува на систематскиот развој на востанието каде поедините тактички неуспеси не можеле да го изменат текот на востанието, ниту пак да влијаат на основните стратегиски концепции. Во текот на востанието паралелно се развиваат политичките и воените успеси и едните влијаат на другите.

Перманентниот подем на востанието во Македонија може да се следи и низ развојот на другите органи на борбата: партиските организации — како идеен и политички организатор на револуцијата, потоа органите на народната власт, општествено-политичките организации и др., што не е тема на ова разгледување.

На крајот изнесуваме неколку податоци за бројот на активните учесници во вооружената борба од територијата на Вардарска Македонија, во текот на 1941—1944 година. Во времето кога е ослободено Скопје (во средината на ноември 1944 година) во оперативните единици имало околу 66 000 борци. На овој број треба да се додаде околу 24 000 борци загинаци во непосредните вооружени борби; потоа околу 30 000 по затворите и во интернација, така што се добива цифрата од околу 120 000 борци. Меѓутоа, покрај овие, со оружје ја вршеле својата функција и сите органи на борбата, како, на пример, околу 1 000 КО одбори кои имале најмалку по 5 члена, исто толкав број одбори на народноослободителниот фронт, на антифашистичкиот фронт на жените, потоа партиските и младинските организации, како и партизанските стражи организирани во најголем број села на целата територија. Кога еден истражувач сè ова би го собрал и средил, тогаш бројот на вооружените борци, кои народот со право ги нарекувал „Македонска војска“, е многу импозантен, тој ја надминува цифрата од околу 150 000 борци, кои со оружје ги извршувале своите револуционерни функции и воделе четири години перманентна борба против германскиот, бугарскиот и

⁴⁶⁾ Во повеќе песни создадени во текот на револуцијата опеана е „Македонската војска“. Наведуваме само две: „Марш на Македонската војска“ и „Марш на Првата Македонско-косовска бригада“. (Архив на Институтот за национална историја во Скопје, кутија 166, инв. бр. 8155).

италијанскиот окупатор. Значењето на оваа цифра е во толку поголемо, што произлегува од еден мал народ, кој тогаш имал околу еден милион население.⁴⁷⁾ Ако се направи паралела со напорот на државите кои учествувале во Првата и Втората светска војна, можеме да видиме дека тие напори достигнувале напреднување до околу 10%. Исклучок прави Србија во Првата светска војна чии напори достигнувале до околу 15% од населението, но треба да се нагласи дека такви напори се достигнати со организирана мобилизација, додека напорите на македонскиот народ од околу 15% се на потполно доброволна база. Ако се додаде на ова и општата ангажираност на народот во одржувањето и подржувањето на таа своја војска, тогаш може да се согледа дека македонскиот народ водејќи борба за национално и социјално ослободување дал и свој достоин прилог во победата над Хитлерова Германија и нејзините сојузници.

⁴⁷⁾ Сите разгледувања во овој труд се однесуваат на развојот на востанието на територијата на сегашна Социјалистичка република Македонија, па и бројот на населението и бројот на борците се однесуваат на оваа територија.